

Hrvatska poljoprivreda i Zajednička poljoprivredna politika EU

Posavec, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:443292>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-17**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Preddiplomski studij Politologije

Hrvatska poljoprivreda i Zajednička poljoprivredna politika EU

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc., Zdravko Petak

Studentica: Tea Posavec

Zagreb
lipanj, 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Prikaz hrvatske poljoprivrede prema vremenskim razdobljima	3
2.1. Podrazdoblje 1995.-2000.	3
2.2. Podrazdoblje 2001.-2004.	4
2.3. Podrazdoblje 2005.-2008.	5
2.4. Podrazdoblje 2009.-2013.	5
2.5. Razmatranje odnosa hrvatskog i međunarodnog konteksta.....	6
3. Zajednička poljoprivredna politika – uloga i utjecaj	8
3.1. Karakteristike Zajedničke poljoprivredne politike	8
3.2. Važnost Zajedničke poljoprivredne politike	11
4. Zaključak.....	14
5. Literatura:.....	16

1. UVOD

Poljoprivreda je djelatnost koja za cilj ima uzgoj životinja i biljaka za prehrambene potrebe stanovništva. Uključuje različite aktivnosti od obrađivanja tla sve do uzgoja životinja bilo za meso ili mlijeko. Osigurava zadovoljavanje primarnih potreba ljudskih bića za hranom te je zato iznimno važna. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribarstva RH (2024) ističe i njezinu važnost u osiguravanju „dovoljnih količina kvalitetne hrane, zadržavanja gospodarske aktivnosti i zapošljavanja u ruralnim područjima“. No poljoprivreda se općenito pretežito samo sagledava kroz navedene primarne funkcije proizvodnje hrane i njezine gospodarske funkcije, ali poljoprivreda je više od toga jer osigurava učinkovito funkcioniranje i nekih drugih područja. Primjerice provođenje održivije poljoprivrede osigurava održiviji razvoj i zaštitu okoliša, također osigurava razvoj ruralnih područja, očuvanje ruralnih tradicija, zajednica i vrijednosti (Franić i dr., 2012: 990). Kako bi se osiguralo da se zadaće poljoprivrede ispune važno je osmisлити javnu politiku za poljoprivredu koja će biti u skladu sa zahtjevima i potrebama stanovništva, ali i gospodarstva zemlje (Franić, 2012).

Poljoprivreda spada u posebne sektorske politike, odnosno u zasebno područje javnih politika, u koje se osim poljoprivrede obično ubrajaju energetika, transport i slične djelatnosti. Zbog važnosti poljoprivrede država ima glavnu funkciju u njezinom oblikovanju. Stoga intervencija države u poljoprivredu je potrebna jer na taj način ispunjava društveno-ekonomske, strateške i specifične poljoprivredne interese, odnosno osigurava opće ciljeve kao što je dostatna količina hrane po normalnim i uređenim cijenama, a da time poljoprivrednicima osigura dobar i ravnopravan standard života (Franić i dr., 2012: 990). Kako bi se ti interesi ispunili poljoprivredna politika u obzir mora uzeti domaći i međunarodni kontekst i potrebe. Naime, svjedoci smo sve povezanijeg svijeta i neprekidne globalizacije, ali i velikih međunarodnih promjena, što utječe i na domaći kontekst. Takav utjecaj i okolnosti mogu dovesti do poteškoća i problema, rješenja stoga moraju biti prilagođena takvom okruženju.

Od svjetske ekonomske krize 2008. godine do malo relevantnijih događaja Covid-19 krize i rata u Ukrajini sve su to događaji koji imaju utjecaj na gospodarstva, a samim time neposredno na promijenjene zahtjeve i potrebe u poljoprivrednoj politici i nužnosti za promjenama. Vlada RH je tako u svom programu za mandatno razdoblje 2011. – 2015. istaknula nekoliko problema i uočenih posljedica u sektoru poljoprivrede: „pad poljoprivredne proizvodnje ispod razine vlastitih potreba, smanjenje zaposlenosti u poljoprivredi, tehnološko zaostajanje, povećanje zaduženosti i nelikvidnosti poljoprivrednih proizvođača, enormni porast uvoza i pad izvoza

poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, rast cijena proizvodnje i nekonkurentnosti, te zapuštanja ruralnih područja“ (Vlada Republike Hrvatske, 201: 16). Pri tome je riječ o problemima koji su relevantni za hrvatsku poljoprivredu od početka hrvatske samostalnosti do danas. Na cjelokupni kontekst i zaokret hrvatske poljoprivrede utjecao je ulazak Hrvatske u Europsku uniju i prilagodba poljoprivredne politike Hrvatske poljoprivrednoj politici Europske unije, odnosno usklađivanje i preuzimanje Zajedničke poljoprivredne politike EU (kasnije u tekstu ZPP).

Hrvatska svoju poljoprivredu počinje samostalno razvijati 1990-ih godina, nakon osamostaljenja (Stipetić, 2005). Poljoprivreda je otada uređena nizom dokumenata, zakona i strategija, od čega najveću važnost i utjecaj na hrvatsku poljoprivredu ima Zajednička poljoprivredna politika Europske unije. Cilj ovog rada će biti stoga prikazati hrvatsku poljoprivredu i kontekst u kojem je ona nastajala, kako je ulazak u Europsku uniju utjecao na promjenu konteksta u stvaranju te politike i kakvu je ulogu u tome imala Zajednička poljoprivredna politika EU. U prvom dijelu će biti prikazana hrvatska poljoprivreda i njezin razvitak i institucionalni kontekst, odnosno razdoblje ulaska u EU i promjene u poljoprivrednoj politici, te zatim prikaz Zajedničke poljoprivredne politike EU te njezina uloga i utjecaj na promjene te politike u Hrvatskoj. Metode istraživanja koje su provedene za ovaj rad uključivale su prikupljanje, deskripciju i analizu podataka iz niza primarnih te sekundarnih izvor, kao što su podatci primjerice koji se odnose na dokumente Europske unije i Ministarstva poljoprivrede ili pak podatci i informacije iz znanstvenih, stručnih i ostalih oblika radova, te mrežnih ili internetskih stranica.

2. PRIKAZ HRVATSKE POLJOPRIVREDE PREMA VREMENSKIM RAZDOBLJIMA

Kako bismo mogli govoriti o hrvatskoj poljoprivrednoj politici i poljoprivredi u Hrvatskoj danas, valjalo bi najprije reći nešto o tijeku razvoja poljoprivredne politike te o njezinom institucionalnom kontekstu. Samostalna poljoprivredna politika u Hrvatskoj počinje se razvijati nakon osamostaljenja 1990-ih godina, donošenjem prvih dokumenata, strategija i zakona, a zamah ubrzanog razvoja kreće nakon iskazivanja želje za pristupanjem Europskoj uniji i prilagodbi europskim zahtjevima. Nakon ulaska u Europsku uniju hrvatska poljoprivredna politika se temelji na Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU unutar koje se oblikuje.

Za razvoj vlastite poljoprivredne politike u Hrvatskoj stoga najvažnije je razdoblje od 1995. do 2013. godine. Nakon 2013. glavnu ulogu u razvoju poljoprivredne politike ima Europska unija budući da Hrvatska preuzima Zajedničku poljoprivrednu politiku EU te unutar nje ima ograničene mogućnosti definirati vlastitu politiku (Sever-Koren, 2019). Autori koji su istraživali razdoblje od 1995. do 2013. smatraju da ga je najbolje podijeliti u četiri faze: prva faza ili podrazdoblje od 1995. do 2000. – počinje 1995. godine kada je usvojena prva Strategija razvitka hrvatske poljoprivrede, zatim za podrazdoblje od 2001. do 2004. -važna je 2001. godina kada je usvojen prvi Zakon o poljoprivredi, za podrazdoblje 2005. – 2008. - 2005. godina kada su započeti pregovori s EU, te podrazdoblje od 2009. do 2013. - 2009. godina kada se državna potpora „rasparuje“ od proizvedenih količina (Kovačićek i dr., 2019: 1278).

2.1. Podrazdoblje 1995.-2000.

Početkom 1990-ih godina dolazi do nekoliko ključnih događaja u međunarodnom okruženju koje će utjecati na promjene u poljoprivrednim politikama. Prvi takav događaj je bio uključenje poljoprivrede u pregovore tadašnjeg GATT-a, koji je postao WTO, što je rezultiralo donošenjem Sporazuma o poljoprivredi 1994. godine kojim se „propisuje poboljšanje pristupa tržištu, smanjenje domaće zaštite poljoprivrede i smanjenje izvoznih subvencija“ te prve reforme ZPP-a provedene 1992. Riječ je o takozvanoj MacSharryevoj reformi (koja je dobila naziv po povjereniku Europske komisije za poljoprivredu iz Irske), kojom se stavlja veći fokus na zaštitu okoliša, uvođenje mjera ruralnog razvoja, smanjenje tržišnih cijena i uvođenje izravnih kompenzacijskih plaćanja (Roederer-Rynning, 2020: 194) , te o drugoj reformi ZPP-a, poznatijoj kao *Agenda 2000*, do koje dolazi 1999. godine. Njezin fokus je bio na financijskom planiranju i proračunskoj disciplini (Kovačićek i dr., 2019: 1278). Sve te promjene snažno su utjecale na domaći kontekst u stvaranju poljoprivredne politike.

Kada govorimo o hrvatskom kontekstu navedeno razdoblje obilježeno je oporavkom od tek završenog rata. Taj oporavak uključivao je prije svega obnovu poljoprivrednih gospodarstava i povratak izbjeglog stanovništva. Do usvajanja prve Strategije razvitka hrvatske poljoprivrede 1995. poljoprivreda se provodila prema zakonodavstvu iz bivše Jugoslavije, koje se temeljilo na zaštiti cijena, te na uvođenju novčanih poticaja, naknada, kvota i carina (Kovačićek i dr., 2019: 1278). U tom razdoblju došlo je do sukoba između domaćeg i međunarodnog konteksta. Hrvatska je željela ući u WTO i ubrzo pokazuje namjeru za ulaskom u EU, kako bi uspjela morala je ispuniti neke kriterije. No s obzirom da se Hrvatska poljoprivreda u tom razdoblju temeljila na zaštiti od jake europske konkurencije, zahtjevi WTO-a za liberalizacijom trgovine i smanjenjem zaštite zahtijevali su prilagodbu hrvatske politike. Strategija je istaknula niz općih ciljeva kao što su gospodarski rast, okrupnjavanje OPG-a, osiguravanje sredstava, prilagodbu institucionalnog okvira onome što se događa na tržištu i druge ciljeve. Svi ti ciljevi temeljili su se na iscrpnim analizama, ali često je nedostajalo mjera i instrumenata za njihovo ostvarenje (Kovačićek, 2018: 91). Na kraju ovog razdoblja, 2000. godine, Hrvatska je ušla u WTO, što će snažno utjecati na oblikovanje poljoprivredne politike u našoj zemlji.

2.2.Podrazdoblje 2001.-2004.

U međunarodnom kontekstu početak tog podrazdoblja je obilježen daljnjom reformom ZPP-a (Agendom 2000) kojom se stvaraju dva stupa te politike: kao prvi stup uvodi se tržišno-cjenovni pristup, a kao drugi ruralni razvoj. Tom reformom umjesto potpore u proizvodnji uvode se izravna plaćanja i više pažnje se posvećuje ruralnom razvoju (Kovačićek, 2018: 87). Uz to nastavljaju se pregovori u sklopu WTO-a. Kroz pregovore 2003. srednjoročni pregled postaje reforma nakon pritiska javnosti, dolazi do promjena: „sva izravna plaćanja se rasparuju od proizvodnje (*decoupling*) i transformiraju u jedinstveno plaćanje temeljeno na povijesnim referencama i površini“ te se stvara Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (Kovačićek, 2018: 87).

Što se tiče hrvatskog konteksta, ona nastavlja s promjenama kako bi minimizirala ili uklonila nedostatke iz prijašnjeg sustava potpora, uz to pokušava modele zapadnoeuropskih država primijeniti u domaćem kontekstu (Franić i Žimbek, 2003). S obzirom na ulazak u WTO početkom razdoblja, na poljoprivrednu politiku utječu obaveze prema WTO-u, a budući da je 2001. potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju kojim se ukidaju carine na uvoz proizvoda iz EU te uvodi bescarinski izvoz proizvoda uz neke izuzetke u EU, očit je utjecaj i ovog sporazuma (Mikuš, 2010). U tom razdoblju Hrvatska je izradila prvi Zakon o poljoprivredi te dobiva i Zakon o državnoj potpori poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu.

Zakonima se definiraju osnovni pojmovi koji se odnose na poljoprivredu, definirani su okviri i instrumenti za potpore te stavlja se veći naglasak na ruralni razvoj (Kovačiček, 2018: 93-94). U tom razdoblju Hrvatska podnosi i zahtjev za članstvom u EU što znači početak usklađivanja s zakonodavstvom i zahtjevima EU te nove promjene u poljoprivrednoj politici u sljedećem razdoblju.

2.3.Podrazdoblje 2005.-2008.

U međunarodnom kontekstu ovo razdoblje donosi daljnju liberalizaciju trgovine koja je počela 1990-ih godina. Vezano uz pregovore s WTO-om 2008. godine ponovno se provode reforme ZPP-a, postupno se ukida proizvodno vezana potpora, uvode se „sheme jedinstvenog plaćanja po gospodarstvu“, dolazi do smanjenja domaćih potpora, carina te smanjena subvencija na izvoz (Kovačiček i dr., 2019: 1280).

Hrvatski kontekst u ovom razdoblju je obilježio početak pregovora za članstvom u Europskoj uniji samim time i usklađivanje sa zahtjevima koje EU postavlja. Analitički pregled usklađenosti EU koji je proveden u tom razdoblju pokazuje na djelomičnu usklađenost, uočeno je da pojedini elementi iz ZPP postoje, no dosta toga je u početnoj fazi (Kovačiček, 2018: 96). Važan prioritet poboljšanja postaje unaprjeđivanje statističkih podataka, unapređivanje administrativnih kapaciteta, treba se povećati uloga izravnih plaćanja, uskladiti tržišne redove, također potreban je dodatan napredak u ruralnom razvoju (Kovačiček, 2018: 96). Kroz to razdoblje doneseno je nekoliko važnih dokumenata: Plan za poljoprivredu i ruralni razvoj za razdoblje 2005.-2006 (SAPARD program) i završetkom tog razdoblja Plan za poljoprivredu i ruralni razvoj za razdoblje 2007.-2013. (IPARD program) oba dokumenta su izrađena s ciljem povlačenja sredstava iz pretpristupnih fondova, uz to u završnom dijelu se donosi i Strategija ruralnog razvoja Republike Hrvatske „prema kojoj su ciljevi agrarne politike poboljšanje konkurentnosti; očuvanje, zaštita i održivo korištenje okoliša; poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima i poboljšanje učinkovitosti institucijskog okruženja“ (MPŠVG, 2005; MP, 2014; MPRRR, 2008 ; prema Kovačiček i dr., 2019: 1281).

2.4.Podrazdoblje 2009.-2013.

Zadnje razdoblje prije ulaska Hrvatske u Europsku uniju u međunarodnom, ali i domaćem kontekstu obilježeno je ekonomskom krizom i njezinim posljedicama, proračun ZPP-a za iduće programsko razdoblje od 2014. do 2020. se stoga oblikuje pod utjecajem krize i njezinih izazova (Kovačiček i dr., 2019: 1281). Ekonomska kriza je bila svjetskih razmjera i nije pogodila samo EU što naravno imala jak utjecaj niz sektora uključujući poljoprivredu.

U domaćem kontekstu uz navedenu krizu, Hrvatska je nastavila usklađivanje vlastite poljoprivredne politike sa zakonodavstvom, pravnim stečevinama i zahtjevima Europske unije. Upravo to razdoblje onda karakteriziraju rasprave o zakonodavstvu i njegovom usklađivanju s EU, ali i rasprave o sredstvima i fondovima koje bi trebali osigurati lakšu prilagodbu i pristup EU, također se provode rasprave oko ruralnog razvoja pa stoga Vlada „pojedine mjere izravnih plaćanja transformira u odgovarajuće mjere ruralnog razvoja koje se primjenjuju u EU“ (Kovačićek, 2018: 98). Glavninu rasprave ili glavni problem i izazov tog razdoblja u usklađivanju predstavljaju izravna plaćanja. Pokušava se smanjiti proizvodno vezana plaćanja, a povećati proizvodno nevezana plaćanja, što i uspijeva jer „zakonom se rasparuju plaćanja od proizvodnje te se osigurava gotovo 50% proizvodno nevezanih plaćanja. Uvode se svi mehanizmi bitni za provedbu izravnih plaćanja po pristupanju EU“ (MPRRR, 2010; prema Kovačićek, 2018: 99).

2.5. Razmatranje odnosa hrvatskog i međunarodnog konteksta

Međunarodni i domaći kontekst imali su veliku ulogu na oblikovanje poljoprivredne politike od osamostaljenja Hrvatske pa sve do ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Istraživanja koje je provela Tihana Kovačićek u ovom području za svoj doktorski rad te kasnija njezina suradnja na znanstvenom radu s drugim stručnjacima iz ovih područja i područja javnih politika Zdravkom Petakom i Ornellom Mikuš, koja su poslužili kao temelj za ovaj dio rada, došli su do podatka da domaći kontekst utječe na većinu razvojnih dokumenta poljoprivredne politike (Kovačićek i dr., 2019: 1285). Što pokazuje da su Hrvatsku poljoprivredu najviše odredilo oni zahtjevi i potrebe unutar države i ono što se tada događalo. Iako je prevagnuo domaći kontekst, ne treba zanemariti međunarodni kontekst. Dugoročno međunarodni kontekst je imao veliki utjecaj na oblikovanje poljoprivredne politike, jer je uvjetovao prilagodbe kako bi Hrvatska nakon osamostaljenja, prvo, nakon iskazane želje ušla u WTO, te zatim i u Europsku uniju te je moralo doći do pomirbe ta dva konteksta.

Međunarodni kontekst je u početnom razdoblju 1990-ih do 2000-ih prije svega obilježila liberalizacija trgovine, smanjivanje domaćih potpora poljoprivredi i izvoznih subvencija, te uvođenje izravnog plaćanja i mjera zaštite okoliša i razvitka ruralnog razvoja u sklopu ZPP-a i WTO-a. Dok domaći kontekst oporavak od rata te zakonodavstvo koje je utemeljeno na zaštiti cijena, carinama itd., no kako je Hrvatska htjela ući u WTO morala se prilagoditi zahtjevima kao što je liberalizacija trgovine i smanjenje zaštite, gdje se može reći da je došlo do nedoumica. Sljedeće razdoblje (2001.-2004.) u međunarodnom kontekstu obilježilo je ponajprije uvođenja izravnih plaćanja te zatim njihovo rasparivanje od proizvodnje prema

jedinstvenim plaćanjima na temelju zemljišta i povijesnih referenci kako bi se povećala učinkovitost. U ovom razdoblju u domaćem kontekstu je vidljiv utjecaj onog što se događalo u prethodnom razdoblju u međunarodnom kontekstu pa zbog njegovog utjecaja, odnosno utjecaja ulaska u WTO, Hrvatska ukida carine na uvoz proizvoda iz EU te uvodi bescarinski izvoz za neke proizvode. Kako je podnijela zahtjev za članstvom u EU u tom razdoblju, počinje usklađivanje s zakonodavstvom EU i ZPP-om te Hrvatska izrađuje prve zakone koji uklapaju zahtjeve kao što je povećanje mjera i fokusa na ruralni razvoj što je bilo također u fokusu u međunarodnom kontekstu u prethodnom razdoblju (Kovačićek, 2018; Kovačićek i dr., 2019).

Međunarodni kontekst u razdoblju 2005. – 2008. dovodi do daljnje liberalizacije trgovine i smanjenja carina, izvoznih subvencija, domaćih potpora te postupnog ukidanja proizvodno vezane potpore, domaći kontekst je u tom razdoblju obilježilo daljnje prilagođavanje EU i ZPP-u pa se počinje naglašavati važnost ruralnog razvoja, zaštite okoliša i izravnog plaćanja. Tek u zadnjem razdoblju (2009.-2013.) se može reći da međunarodni i domaći kontekst više nisu bili toliko različiti i suprotstavljeni jer je Hrvatska nastavila prilagodbu za EU i već je mnogo toga bilo usklađeno sa zakonodavstvom EU, a glavni izazov tog razdoblja koji se postupno rješavao je bilo uvođenje, odnosno zamjenjivanje proizvodno vezanih plaćanja s proizvodno nevezanim plaćanjima, to jest zamjenjivanje sa shemom jedinstvenog plaćanja po gospodarstvu (Kovačićek, 2018; Kovačićek i dr., 2019).

2013. Hrvatska ulazi u Europsku uniju i prihvaća njezinu pravnu stečevinu, što je značilo da Zajednička poljoprivredna politika Europske unije postaje i poljoprivrednom politikom Hrvatske unutar koje se ona oblikuje do one mjere u kojoj je to moguće. Do navedenog razdoblja Europska unija i ZPP su imali veliki utjecaj na hrvatsku poljoprivredu jer su svojim zahtjevima koje je Hrvatska morala ispuniti ukoliko je željela se pridružiti EU, postupno mijenjala i prilagođavala ulasku Hrvatske u Europsku uniju.

3. ZAJEDNIČKA POLJOPRIVREDNA POLITIKA EU – ULOGA I UTJECAJ

Povijesni prikaz razvoja hrvatske poljoprivrede pokazao je kako se poljoprivreda kroz godine mijenjala u skladu s domaćim i međunarodnim zahtjevima. Najveću ulogu i utjecaj pogotovo s početkom 2000-ih godina imala je Europska unija. Naime Hrvatska je 2003. podnijela zahtjev za članstvom u EU, što je značilo da će morati svoju politiku i zakonodavstvo usklađivati s EU i ispuniti njezine zahtjeve, što je značilo i promjene u poljoprivrednoj politici. Poljoprivredna politika se stoga morala prilagoditi, kako bi bila u skladu sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU što je dovelo do niza promjena u razdoblju od 1995. do 2013. godine.

3.1. Karakteristike Zajedničke poljoprivredne politike

Europska komisija (2024a) Zajedničku poljoprivrednu politiku definira kao oblik partnerstva između društva i poljoprivrede kojim se pokušava osigurati pristup hrani po razumnim cijenama, osiguravajući zadovoljavajući prihod poljoprivrednicima te dinamičnost i razvoj u ruralnim područjima. Bavi se pitanjima hrane, okoliša i ruralnih područja, a u fokusu njezinog djelovanja je ostvariti razvoj i održivost, a sastoji se od mjera i programa koji bi trebali subvencioniranjem osigurati zadane ciljeve. ZPP je nastala 1957. godine Rimskim ugovorima i bila je jedna od glavnih temelja tadašnje Europske ekonomske zajednice, kojim su se htjeli riješiti problemi nestašice hrane te osigurati proizvodnju hrane i njezinu pristupačnost po razumnim cijenama nakon Drugog svjetskog rata i teških posljedica koje je rat ostavio ponajprije na ekonomiju i poljoprivredu Europe (McCormick, 2010: 169-172; Mikuš i dr., 2010: 348; Tušek, 2011: 5).

Zajednička poljoprivredna politika temelji se na tri načela koja su Europskoj uniji važna, a to su: jedinstveno tržište, prednost proizvoda Unije i financijska solidarnost. Načelo jedinstvenog tržišta odnosi se na slobodan promet poljoprivrednih proizvoda (robe) na tržištu EU, odnosno između država članica. Jednako tako, to načelo odnosi se i na određivanje jedinstvenih zajedničkih cijena i davanja potpora, određivanje i usklađivanje zajedničkih zdravstvenih i administrativnih postupaka i propisa te na zajedničku vanjskotrgovinsku politiku. Načelo prednosti proizvoda Unije odnosi se na davanje prednosti proizvodima EU, pred vanjskim uvoznim poljoprivrednim proizvodima, ali i na zaštitu unutarnjeg tržišta od poremećaja na svjetskom tržištu. Posljednje načelo financijske solidarnosti odnosi se na solidarno dijeljenje troškova između svih država članica EU neovisno o njihovim pojedinim nacionalnim interesima (Tušek, 2011, 8). Načela, planovi i ciljevi su se kroz godine mijenjali, ovisno o potrebama i izazovima koje su se našli pred Europskom unijom. Shodno tome ZPP je doživio

šest velikih reformi od 1992. godine do danas.¹ Tako su posljednjem dvjema reformama uvažena veća potreba za zaštitom okoliša i veća fleksibilnost za države članice stvaranjem nacionalnih strateških planova (Europski parlament, 2023a). Odnosno veća potreba za zaštitom okoliša je stvorila nove mjere za zaštitu, s istodobnom potrebom državama za većim utjecajem i većom fleksibilnošću u odlučivanju, te prilagođavanju vlastitih potreba uvjetima u kojima se države članice nalaze.

ZPP o okviru svojih mogućnosti ima nekoliko ciljeva koje želi postići: stabilnu opskrbu hranom koja će se pak postići poboljšanjem poljoprivredne produktivnosti i potporama poljoprivrednicima, zaštitu prava poljoprivrednika i njihovu zaradu, održivije upravljanje prirodnim resursima i učinkovitija borba protiv klimatskih promjena, očuvanje ruralnih krajolika EU te promicanje zapošljavanja i rada u poljoprivredi i povezanim sektorima (Europska komisija, 2024b). Budući da se ciljevi odnose na cijelu EU, odnosno njezine članice, to znači da se uz ciljeve na razini EU zajednički određuju i mjere poljoprivredne politike te njezino financiranje, odnosno proračun namijenjen poljoprivredi (Sever-Koren, 2019). Zbog svega toga članice EU imaju male mogućnosti oblikovati vlastitu poljoprivrednu politiku, a te mogućnosti se ostvaruju kroz dokumente Strateškog plana koju svaka država članica izrađuje za sebe na temelju svojih potreba, mogućnosti i prilika.

Mjere kojima se žele postići ciljevi ZPP-a zapravo odnose se na ono što nazivamo „stupovima“ Zajedničke poljoprivredne politike. Mjere koje čine te stupove su ponajprije potpore dohotku kojima se kroz izravna plaćanja poljoprivrednicima želi osigurati prihode koji će biti stabilni te naknade za „okolišno prihvatljivu poljoprivredu i pružanje javnih usluga koje obično nisu tržišno isplative, kao što je briga o selu“. Tržišnim mjerama se žele riješiti poteškoće i vratiti stabilnost tržištima, odnosno one služe „za rješavanje teških situacija na tržištu kao što je nagli pad potražnje zbog zabrinutosti za zdravlje ili pad cijena zbog privremeno prekomjerne ponude na tržištu“, te na kraju mjere ruralnog razvoja „s nacionalnim i regionalnim programima

¹ Riječ je o šest sukcesivnih reformi provedenih od 1992. do danas: 1. Reforma iz 1992.: veliki preokret u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici, kojim je sustav zaštite cijena zamijenjen sustavom izravnih dohodovnih potpora; 2. Agenda 2000: nova faza za dopunu reforme iz 1992., kojom je provedeno novo usklađivanje cijena EU-a sa svjetskim cijenama, uvedeni ekološki uvjeta, osnažene društveno-strukturne mjere i izvršena proračunska stabilizacija ZPP-a za razdoblje 2000.-2006., te je u konačnici zacrtano odvajanje jedinstvenog poljoprivrednog fonda EGGFA na fond za izravna plaćanja u poljoprivredi i fond za ruralni razvoj; 3. Reforma iz lipnja 2003., kojom je provedeno odvajanje potpore od količine proizvodnje kako bi se poljoprivredna gospodarstva lakše usmjerila na tržište; 4. Pregled zdravstvenog stanja ZPP-a” iz 2009., kojom je izvršena konsolidacija okvira reforme iz 2003., na način da je ojačano potpuno odvajanje potpora od proizvodnje uz postupno ukidanje preostalih plaćanja povezanih s proizvodnjom; 5. Reforma iz 2013., kojom je uveden sveobuhvatniji i integriraniji pristup ZPP-u; 6. Reforma nakon 2020., koja se ogledala u snažnom promoviranju „zelene orijentacije” i snažnom naglasku na rezultatima i uspješnosti (Europski parlament, 2023c).

usmjerenima na rješavanje posebnih potreba i izazova s kojima se suočavaju ruralna područja“ (Europska komisija, 2024b).

Zajednička poljoprivredna politika sastoji se od dva stupa. Prvi stup se odnosi na izravna plaćanja, dok drugi na mjere ruralnog razvoja, oba su financirana iz različitih EU fondova. Prvi stup koji se odnosi na tržišne mjere, odnosno izravna plaćanja financiran je iz Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi (EFJP), dok drugi koji se odnosi na mjere ruralnog razvoja iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) (IPS Konzalting, 2022). Osim navedenih mjera kao glavnih stupova poljoprivredne politike cijele Europe, ZPP obuhvaća i druge elemente poljoprivredne politike potrebne za održivu poljoprivredu, njezinu proizvodnju i funkcioniranje zajedničkog tržišta kao što su: „sigurnost hrane, zaštita okoliša, zaštita prirode, dobrobit životinja, kvaliteta proizvoda, promocija proizvoda, klimatske promjene, pravila državnih potpora i drugo“ (Jurišić, 2014: 214).

Prvi stup ZPP-a odnosi se na mjere i mehanizme kojim se uređuje unutarnje tržište te se one financiraju iz EFJP-a. Njime se želi kompenzirati poljoprivrednike zbog njihovog specifičnijeg i nepovoljnijeg položaja naspram drugih proizvođača u drugim sektorima gospodarstva (Jurišić, 2014: 215). Odnosno pruža im se potpora dohotku kako bi im se povećala profitabilnost. Prvim stupom se tako izdvajaju određena sredstva iz EU proračuna, točnije EFJP fonda i preusmjeravaju se u potpore poljoprivrednicima, intervencije ili tržišne mjere. Najčešće u sektorima voća i povrća, pčelarstva, vina, hmelja, maslinovog ulja, maslina, ali i drugih sektora propisanih člankom 42. (f) Uredbe 2021/2115 (Europska komisija, 2024c). Izravna plaćanja unutar tog prvog stupa se dijele na proizvodno vezana plaćanja kojim se želi povećati proizvodnja u sektorima u kojim postoji problem i potreba za povećanjem proizvodnje, pa im se potpora isplaćuje po životinji ili hektru, te proizvodno nevezana plaćanja koja se vežu uz površinu ili povijesnu referencu ili pak hibrid koji povezuje obje stavke.

Drugi stup, koji je pretežito financiran EPFRR-om, odnosi se na postizanje održivog razvoja ruralnih područja. Ciljevi drugog stupa su konkurenta poljoprivreda i šumarstvo, borba i djelovanje protiv klimatskih promjena i održivo upravljanje resursima, te uravnotežen teritorijalni razvoj ruralnih područja i zajednica (Europska komisija, 2024c). „Mjerama ruralnog razvoja, koje se financiraju iz EPFRR-a i nacionalnih fondova, nastoji se doprinijeti gospodarskoj, socijalnoj i okolišnoj učinkovitosti ruralnih područja. One uključuju i mjere potpore za poljoprivrednike, kao što su poljoprivredno-okolišne mjere, financiranje ulaganja u poljoprivredna gospodarstva, alati za upravljanje rizikom i financijski instrumenti“ (Europski

parlament, 2023b). Europska unija je svjesna da je poljoprivreda djelatnost kojom se ljudi sve manje žele baviti, a ruralno područja, odnosno sela područja s kojih žele pobjeći. Stoga se velika pažnja posvećuje ruralnim područjima kako bi se navedeni negativni ishodi eliminirali, a ljudima probudila želja za ponovnim bavljenjem poljoprivredom.

Financiranje poljoprivredne politike provodi se kroz već navedene fondove. Sredstva proizlaze iz proračuna EU, odnosno Višegodišnjeg financijskog okvira EU koji se dogovara za svako referentno razdoblje. Trenutno je na snazi VFO za razdoblje 2021.-2027. godine kojim je ukupno osigurano 1,21 bilijun eura, te uz dodatni instrument za oporavak Next Generation EU dodatnih 808 milijardi eura (Europska komisija, 2024c). Za Zajedničku poljoprivrednu politiku, odnosno njezin Strateški plan za razdoblje 2023.-2027., iz proračuna je izdvojeno 386,6 milijardi eura, za prvi stup, odnosno Europski fond za jamstva u poljoprivredi izdvojeno je 291,1 milijardu eura, dok za drugi stup, odnosno Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj je izdvojeno 95,5 milijardi eura (Europska komisija, 2024c). Najveći dio sredstva iz Strateškog plana izdvojit će se za izravna plaćanja, čak 72 posto, 25 posto će biti izdvojeno za ruralni razvoj, a tek 3 posto na sektorski, odnosno međusektorski cilj koji se odnosi na poticanje inovacija, digitalizacije i inovacija u poljoprivredi (Europska komisija, 2024c).

3.2. Važnost Zajedničke poljoprivredne politike

Zajednička poljoprivredna politika je politika za sve članice Europske unije. Jedna je od najstarijih i najskupljih politika EU što samo govori o njezinoj važnosti. Pitanje prehrane i okoliša kojim se ZPP bavi od egzistencijalne je važnosti za svako ljudsko biće, budući da hrana ispunjava primarnu potrebu čovjeka. Istodobno okoliš i njegova zaštita prije svega osiguravaju hranu i proizvode koje će ispuniti tu primarnu potrebu za prehranom, te isto tako i prostor u kojem ljudi žive, što sve zajedno dodatno ukazuje na neophodnost poljoprivredne politike koja će zaštititi i osigurati te nužnosti. Europska unija se odlučila za poljoprivrednu politiku koja će biti zajednička za sve njezine članice jer još nakon Drugog svjetskog rata uočila njezinu važnost i osnovnih problema s nestašicom hrane i prehranjivanjem svog stanovništva. EU je prepoznala da Europi potrebna snažna politika koja će suočiti s nadolazećim izazovima, a koje će s druge strane i dalje uspijevati regulirati poljoprivredno tržište kako bi se osigurala prije svega sigurnost i kvaliteta hrane, ali i konkurentnost europske poljoprivrede kako bi ne samo opskrbila sebe, već i bila konkurentna izvan EU, također ZPP je važan kako bi osigurao i održivost poljoprivrede te ruralnog krajobraza kako bi se suočio i suprotstavio izazovima kao što je sve veće zagađenje okoliša, klimatske promjene i ruralni egzodus (Assembly of European Regions, 2010).

Zajednička poljoprivredna politika EU doživjela je niz promjena i reformi kako bi se prilagodila novim uvjetima što samo potvrđuje kako se njome upravlja u skladu s novim težnjama njezinih članica i novih okolnosti koje se pojavljuju. Posljednja ZPP koja je donesena za razdoblje 2023. – 2027. tako je snažnije usmjerena na postizanje uspješnosti i rezultata koji su postavljeni njezinim ciljevima. Želi stvoriti zeleniji i pravedniji ZPP koji će ostvariti ciljeve strategije od „polja do stola“ i strategije bioraznolikosti te će se pokušavati osigurati „održiva budućnost za europske poljoprivrednike, pružiti usmjerenija potpora manjim poljoprivrednim gospodarstvima i omogućiti veća fleksibilnost državama članicama EU-a u prilagodbi mjera lokalnim uvjetima“ (Europska komisija, 2024d). Veća fleksibilnost članicama EU je uvedena kroz Strateške planove koje svaka država članica mora izraditi za referentno razdoblje, njime se postiglo da zajedničke mjere koje je ZPP postavio prilagode svojim mogućnostima kako bi lakše ostvarile ciljeve ZPP-a, odnosno kako bi se postigao bolji uspjeh i veći rezultati. Stoga je uvođenje strateških planova novi oblik utjecaja EU na poljoprivredne politike njezinih članica, ali i pružanje veće slobode u odlučivanju njezinih članica, shodno tome i daljnji utjecaj na hrvatsku poljoprivredu.

Važnost Zajedničke poljoprivredne politike za poljoprivredu u Hrvatskoj je višestruka. Poljoprivreda u Hrvatskoj je doživjela niz promjena od postizanja hrvatske samostalnosti, ali je, iako s zakašnjenjem, pratila ono što se događalo u EU, bezobzira što njezina članica nije postala do 2013. S postankom kandidatkinje za članstvom u EU u Hrvatskoj je krenula intenzivnija prilagodba i veće promjene kako bi se postigla što veća usklađenost s politikom ZPP-a te kako bi se osiguralo da hrvatska poljoprivreda ne doživi šok u trenutku ulaska u EU zbog uvjeta i promjena koje je morala postići. Od početnih problema uređenja poljoprivredne politike i ostvarenja osnovnih, primarnih ciljeva, Hrvatska se počela baviti i problemom zaštite okoliša i ruralnih područja koje je jedan od većih problema zbog stalnog egzodusa stanovništva s tih područja i općeg smanjenja bavljenja poljoprivredom, zbog samog utjecaja koje ZPP uspostavio nad hrvatskom poljoprivredom.

Hrvatska je u ulaskom u EU i preuzimanjem, odnosno prilagodbom na ZPP prije svega doživjela promjene u normativnoj i institucionalnoj politici, sve što je bilo definirano ZPP-om postalo je izravno primjenjivo na hrvatsko zakonodavstvo (Mikuš i dr., 2010:356; Jurišić, 2014: 216). Zajednička poljoprivredna politika je imala neizmjerni utjecaj budući da je to značilo veliku utjecaj na promjene u poljoprivrednom, samim time i prehrambenom tržištu Hrvatske, ali i utjecaj na domaću proizvodnju jer smo postali dio jedinstvenog tržišta Europske unije u kojem ne postoje carinske barijere između članica, kretanje roba, proizvoda i usluga, postali

smo dio novog trgovinskog režima i carinske unije što je značilo nove potrebe i promjene za poljoprivredom u Hrvatskoj (Jurišić, 2014: 216). Hrvatska je time dobila priliku da svoje proizvode može lakše prodavati izvan granica Hrvatske i drugi niz pogodnosti jedinstvenog otvorenog tržišta EU. No ZPP-om dobila je i okvir za razvoj održive i profitabilne politike koja uzima obzir i potrošače i same poljoprivrednike kako bi ona išla svima na korist (Tušek, 2011: 14).

Strateški plan Zajedničke poljoprivredne politike Republike Hrvatske 2023.-2027. najvažniji je dokument za razvoj poljoprivrede u Hrvatskoj danas, nad kojim utjecaj ima EU. On uzima posebnost hrvatskih uvjeta, potreba i mogućnosti, a slika je utjecaja ZPP-a budući da je rađen kao programski dokument prema ciljevima i zahtjevima koje je EU postavila kroz ZPP. Cilj strategije za hrvatski kontekst tako je „održivi razvoj gospodarski održivih poljoprivrednih gospodarstava i prerađivačkog sektora te poboljšanje životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima“, zaštita prirode i njezinih resursa, klime i bioraznolikosti, razvoj poslovanja za mlade i male poljoprivrednike i povećanje dobrobiti životinja (Europska komisija, 2023). Vidljivo je kako se Hrvatska suočava s nizom problema koje muče hrvatsku poljoprivredu te ih nastoji riješiti, pa tako uzima u obzir probleme ruralnih područja, okoliša, novih poljoprivrednika i uvjeta za životinje.

Strateški plan nije jedini dokument kojim se uređuje poljoprivreda u Hrvatskoj, postoji niz zakona, propisa, strategija i drugih dokumenata kojim se uređuje, ali i prati hrvatska politika kako bi bila u skladu sa ZPP-om. Prema posljednjem izvješću Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (2023) sadržanog u dokumentu Izvješće o provedbi Strategije poljoprivrede do 2023. za 2022. godinu, čija je strategija također usklađena s ZPP-om, pokazan je izravan utjecaj koji zajednička politika ima na hrvatsku poljoprivredu. Izvješće je tako pokazalo da je u 2022. godini došlo do rasta vrijednosti proizvodnje, predviđen je i rast produktivnosti i konkurentnosti poljoprivrednog i prehrambenog sektora te jačanje otpornosti poljoprivrede na klimatske promjene zbog planiranog nastavka ulaganja u tehnologije, proizvodnju, inovacije, jačanje povezanosti sa znanstvenim institucijama te digitalizacije i lakšeg kolanja informacija (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 2023). Napredak i razvoj hrvatske poljoprivrede stoga ovisi o što većem iskorištavanju svih mogućnosti koje pruža ZPP, ispunjavanje ideja i ciljeva vezanih uz tu politiku, te iskorištavanjem sredstava koje stoje na raspolaganju Hrvatskoj i njezinoj poljoprivredi.

4. ZAKLJUČAK

Hrvatska poljoprivreda kao samostalni sektor počela se razvijati u kontekstu raspada Jugoslavije. Prije toga je bila dijelom jugoslavenske poljoprivrede, u kojoj je, nakon niza izrazito izazovnih transformacija do kraja 1980-ih postala razmjerno razvijenim sustavom s visokim prinosima, posebice u ratarskoj proizvodnji (Stipetić, 2012). Početkom 1990-ih započinje domovinski rat, koja ostavlja ogromne posljedice za hrvatsku poljoprivredu. Pogodena ratom, Hrvatska se morala suočiti s njegovim posljedicama i krenuti prema oporavku. No sve do 1995. hrvatskom poljoprivredom upravljalo se temeljem zakonodavstva bivše države, tako da tek 1995. Hrvatska usvaja prvu Strategiju razvitka hrvatske poljoprivrede. Do tada se poljoprivredna politika temeljila na zaštiti cijena, carinama itd. No kako je Hrvatska željela ući u WTO i kasnije u EU morala se prilagoditi zahtjevima tih institucija koje su se prije svega temeljila na liberalizaciji trgovine i smanjenju zaštite. Drugi, korak u oblikovanju poljoprivrede u Hrvatskoj je i usvajanje prvog Zakona o poljoprivredi 2001. godine. Hrvatska 2003. godine počinje intenzivnije usklađivanje s politikom EU jer postaje kandidatkinja za članstvom, a prilagodba traje sve do 2013. godine kada ulazi u Europsku uniju, kada Zajednička poljoprivredna politika EU postaje i poljoprivrednom politikom Hrvatske. U razdoblju od 1995. godine do 2013. Hrvatska je pratila zbivanja i promjene u međunarodnom kontekstu, ali uvijek su njezine promjene u poljoprivrednoj politici kasnile jer su se prilagođavale domaćem kontekstu i potrebama, a bile su ograničene i međunarodnim kontekstom jer je u WTO Hrvatska ušla još 2000., a u EU tek 2013. godine. ZPP je ima stoga veliki utjecaj na razvoj hrvatske poljoprivrede od početka 2000-ih godina pa sve do samog ulaska u EU. Temeljno nastojanje koje se pri tome slijedilo očitivalo se u pokušajima prilagodbe hrvatske poljoprivredne politike ZPP-u kako prilikom ulaska u EU hrvatski poljoprivrednici ne bi doživjeli veliki šok i dočekali nespremni novo zakonodavstvo i poljoprivredno tržište EU (Kovačićek, 2018; Kovačićek i dr., 2019).

Zajednička poljoprivredna politika koja je nastala nakon problema koje je Europa imala s prehranom stanovništva po završetku Drugog svjetskog rata, a koji su se poglavito očitivali u nestašici hrane, razvila se u sveobuhvatnu politiku koja ima mnogo šire ciljeve i koja se bavi postojećim izazovima i suzbijanjem novih problema koji su stavljeni pred poljoprivrednu politiku cijele Europske unije. Njezini ciljevi su stabilna opskrba hranom, zaštita prava poljoprivrednika i njihovih prihoda, održivije upravljanje prirodnim resursima i borba protiv klimatskih promjena, očuvanje ruralnih krajolika EU te promicanje rada u poljoprivredi i povezanim sektorima te ciljeve EU nastoji ostvariti kroz tri mjere, odnosno dva stupa koje čine

Zajedničku poljoprivrednu politiku EU. Prvi stup su potpore dohotku poljoprivrednicima kojim se putem mjere izravnih plaćanja želi poljoprivrednicima prije svega pružati dostatne i stabilne prihode, pod prvim stupom se smatraju i tržišne mjere kojim se žele osigurati što bolje funkcioniranje poljoprivrednog tržišta te drugi stup kojeg čini ruralni razvoj, odnosno mjere za razvoj ruralnih područja koja danas postaju sve zapuštenija (Europska komisija, 2024b).

Poljoprivredna politika je neophodna za svaku državu jer se njome prije svega osigurava primarna i osnova potreba čovjeka, a to je hrana, no ZPP je više od toga. Europska unija se odlučila za poljoprivredu koja će biti zajednička za sve njezine članice, a koja će biti dovoljno jaka i čvrsta da će se moći suprotstaviti svim izazovima i problemima koje može donijeti budućnost. Shodno tome od 1992. do danas Zajednička poljoprivredna politika doživjela je šest reformi i svakom reformom se prilagođavala novim zahtjevima koji su stavljeni pred nju. Danas više nego ikad u njezinom fokusu je zaštita okoliša i borba protiv klimatskih promjena koji postaju gorući problem ne samo za Europu, već i svijet, što je i fokusu Zajedničke poljoprivredne politike 2023.-2027. ZPP je kroz svoj razvoj i reforme imao utjecaj na razvoj poljoprivredne politike Hrvatske unutar Zajedničke poljoprivredne politike pa je tako i fokusu poljoprivrede u Hrvatskoj više nego prije zaštita okoliša te orijentiranost na ruralna područja i mlade (Europska komisija, 2023), odnosno promjene nisu samo stale na prvotnoj zakonodavnoj i tržišnoj prilagodbi, već su usmjerile Hrvatsku prema održivijoj poljoprivredi utemeljenoj na ekološkim, održivijim vrijednostima EU, što podatci iz određenih izvještaja i pokazuju (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 2023).

Hrvatska mora i dalje intenzivno raditi na svojoj poljoprivrednoj politici u mjeri koja joj dopušta legislativa EU, jer mnogi problemi i dalje ostaju (Franić, 2012). Treba što bolje prilagoditi politiku problemima određenih regija i ruralnih područja, uvažavati sve oblike informiranja i znanstvenih preporuka, napredovati u inovacijama i korištenju novih tehnologija, uvažavati primjedbe sudionika te napredovati u zaštiti okoliša i prirode (Mikuš i dr., 2010: 357; Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 2023). Zajednička poljoprivredna politika pruža Hrvatskoj niz resursa koji joj to mogu omogućiti, ali na hrvatskoj poljoprivredi i vlasti je da se što bolje organiziraju te iskoriste sredstva na najbolji mogući način u korist poljoprivrednika, ali i potrošača.

5. LITERATURA

Assembly of European Regions (2010) AER Contribution to the EC Consultation on CAP after 2013. file:///C:/Users/teapo/AppData/Local/Temp/b2c8b427-adc0-4b74-b03b-43b542dee662_Odg_%20HITNO!%20Tema%20za%20zavr%C5%A1ni%20rad.zip.662/Assembly%20of%20European%20Regions_CAP%20after%202013.pdf
Pristupljeno 29. lipnja 2024.

Europska komisija (2023) Ukratko o strateškom planu Hrvatske u okviru ZPP-a. https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/a279c085-7078-4a78-a343-50da16bf983a_hr?filename=csp-at-a-glance-croatia_hr.pdf Pristupljeno 1. srpanj 2024.

Europska komisija (2024a) Zajednička poljoprivredna politika. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy_hr Pristupljeno 23. lipnja 2024.

Europska komisija (2024b) Ukratko o zajedničkoj poljoprivrednoj politici. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_hr#aims Pristupljeno 24. lipnja 2024.

Europska komisija (2024c) Fondovi zajedničke poljoprivredne politike https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_hr Pristupljeno 24. lipnja 2024.

Europska komisija (2024d) Zajednička poljoprivredna politika: 2023. – 2027. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_hr#strongbudget Pristupljeno 29. lipnja 2024.

Europski parlament (2023a) Instrumenti ZPP-a i njihove reforme. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/107/instrumenti-zpp-a-i-njihove-reforme> Pristupljeno 25. lipnja 2024.

Europski parlament (2023b) Izravna plaćanja. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/109/izravna-placanja> Pristupljeno 24. lipnja 2024.

Europski parlament (2023c) Instrumenti ZPP-a i njihove reforme. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/107/instrumenti-zpp-a-i-njihove-reforme> Pristupljeno 25. lipnja 2024.

- Franić, Ramona (2012) Hrvatska poljoprivreda u Europskoj uniji – problem ili rješenje? U: Puljiz, Vlado i sur. (ur.), *Hrvatska i EU: kako dalje?*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, str. 161-188.
- Franić, Ramona i dr. (2012) Poljoprivredna politika u radovima hrvatskih autora 20. stoljeća. *Društvena istraživanja* 21(4,118): 989-1006. <https://doi.org/10.5559/di.21.4.09> Pristupljeno 15. lipnja 2024.
- Franić, Ramona i Žimbek, Tito (2003) Pretpostavke za uključivanje poljoprivrede u proces pridruživanja Hrvatske EU. U: Ott, Katarina (ur.), *Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji. Izazovi ekonomske i pravne prilagodbe*. Zagreb: Institut za javne financije, str. 153-172.
- IPS Konzalting (2022) Strateški plan zajedničke poljoprivredne politike Republike Hrvatske 2023. - 2027. https://ips-konzalting.hr/en_US/blog/ips-news-8/post/strateski-plan-zajednicke-poljoprivredne-politike-republike-hrvatske-2023-2027-676 Pristupljeno 23. lipnja 2024.
- Jurišić, Žaklina (2014) Hrvatska poljoprivreda u zajedničkoj poljoprivrednoj politici Europske unije: sadašnjost i sutrašnjica. *Civitas Crisiensis* 1(1):207-221. <https://hrcak.srce.hr/121295> Pristupljeno 24. lipnja 2024.
- Kovačićek, Tihana (2018) *Izrada i testiranje modela evaluacije procesa kreiranja agrarne politike u segmentu postavljanja ciljeva i odabira mjera* (doktorska disertacija). Zagreb: Agronomski fakultet.
- Kovačićek, Tihana i dr. (2019) Utjecaj međunarodnog i domaćeg konteksta na ishode hrvatske agrarne politike. *Journal of Central European Agriculture* 20(4): 1275-1291. <https://doi.org/10.5513/JCEA01/20.4.2450> Pristupljeno 16. lipnja 2024.
- McCormick, John (2010) *Razumjeti Europsku uniju*. Zagreb: Mate.
- Mikuš, Ornella (2010) *Ocjenjivanje ruralne konkurentnosti kao podloga kreiranja politike ruralnog razvoja* (doktorski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Agronomski fakultet.
- Mikuš, Ornella i dr. (2010) Smjernice zajedničke poljoprivredne politike Europske unije nakon 2013. godine. *Agronomski glasnik* 72(6): 345-358. <https://hrcak.srce.hr/69009> Pristupljeno 23. lipnja 2024.

- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (2023) Izvješće o provedbi Strategije poljoprivrede do 2023. za 2022. godinu. <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute teme/poljoprivreda-173/strategija-poljoprivrede-do-2030-godine/4149> Pristupljeno 1. srpanj 2024.
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (2024) Prioriteti hrvatske politike. <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute teme/poljoprivreda-173/poljoprivredna politika/prioriteti-hrvatske-politike/179> Pristupljeno 15. lipnja 2024.
- Roederer-Rynning, Christilla (2020) The Common Agricultural Policy: The Fortress Challenged. U: Helen Wallace i sur. (ur.), *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press, str. 182-207.
- Sever-Koren, Anita (2019) *Uloga Ministarstva poljoprivrede u donošenju zajedničke poljoprivredne politike*. (prezentacija). Osijek: Radionica u Osijeku. Ministarstvo poljoprivrede RH.
- Stipetić, Vladimir (2005) Razvitak poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj: tendencije, stanje i osnovni problemi. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci* 23 (1): 25-49.
- Stipetić, Vladimir (2012) *Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.)*. Zagreb: HAZU.
- Tušek, Zdravko (2011) Vodič kroz zajedničku poljoprivrednu politiku: Što hrvatski poljoprivrednik dobiva ulaskom u EU? https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Publikacije/ostale%20publikacije/CAP_Info_campaign_brochure.pdf Pristupljeno 23. lipnja 2024.
- Vlada Republike Hrvatske (2011) *Program Vlade Republike Hrvatske za mandat 2011. – 2015*. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Kako%20funkcionira%20Vlada/1%20Vlada/Program%20Vlade%202011-2015.pdf> Pristupljeno 15. lipnja 2024.